

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΜΕ ΚΟΙΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ»

Καρούντζου Γεωργία , Υπ. διδ. Πανεπιστημίου Αιγαίου, georgiakarountzou@yahoo.gr 6944862688

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη ασχολείται με την παρουσίαση των κοινών δομικών χαρακτηριστικών της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι άρρητα συνδεδεμένη με το σεβασμό της ιδιαιτερότητας της κουλτούρας του Άλλου και συνεπώς Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Αγωγή μπορούν να αλληλοσυμπληρωθούν και να συμβάλλουν στο να αποκτήσουν συνείδηση πολίτη όλοι οι μαθητές ανεξαρτήτου προέλευσης και με ελεύθερη κρίση να μπορούν να τοποθετηθούν απέναντι σε προβλήματα - διαφορετικότητας και περιβαλλοντικά - και να συμβάλλουν στην εξάλειψή τους.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Βιώσιμη ανάπτυξη, Περιβαλλοντική Εκπ/ση, Διαπολιτισμική Αγωγή, σεβασμός, ετερότητα.

ΑΝ Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΣΤΙΑΖΕΙ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ με το πολιτισμικό και βιοφυσικό του περιβάλλον και η διαπολιτισμική επικεντρώνεται στη γνωριμία, επικοινωνία και πολιτισμική ανταλλαγή, είναι, φανερό ότι οι δύο αυτές παιδαγωγικές προσεγγίσεις έχουν πολλά κοινά σημεία που αφορούν όχι μόνο σκοπούς αλλά και μεθόδους. Ο άνθρωπος και το πολιτισμικό του περιβάλλον βρίσκονται στο επίκεντρο τόσο της περιβαλλοντικής όσο και της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, ενώ η απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που διαχέονται από εκτίμηση και σεβασμό απέναντι στον άνθρωπο και το περιβάλλον, και αποτελούν βασικούς στόχους και των δύο αυτών προσεγγίσεων. Έχοντας υπόψη ότι ο κοινωνικοπολιτισμικός χώρος, μέσα στον οποίον ζει και κινείται ο άνθρωπος, αποτελεί μέρος του ευρύτερου οικοσυστήματος, είναι προφανές ότι μεταξύ της περιβαλλοντικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης υπάρχει αμφίδρομη σχέση και άμεση αλληλεπίδραση.

Και οι δύο παιδαγωγικές προσεγγίσεις αξιοποιούν τα βιώματα των μαθητών, προωθούν τη συνεργασία και τις ομαδικές δραστηριότητες, υποστηρίζουν τη διαθεματική προσέγγιση, καλλιεργούν τις ενεργητικές διδακτικές τεχνικές, την έρευνα και τον αναστοχασμό. Οι διδακτικές προσεγγίσεις τόσο της περιβαλλοντικής όσο και της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης δεν απομονώνουν τους μαθητές μέσα στις σχολικές αίθουσες, αλλά αντίθετα δημιουργούν γέφυρες επικοινωνίας της τάξης με την ευρύτερη κοινότητα (Μάγος, 2002).

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ο όρος «περιβαλλοντική Εκπαίδευση» κάνει την εμφάνισή του στη βιβλιογραφία στα μέσα της δεκαετίας του '60 και σχετίζεται με την όξυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και την αναγκαιότητα αντιμετώπισής τους από τη μια και στην αλλαγή σκέψης των ανθρώπων σε σχέση με τα περιβαλλοντικά θέματα από την άλλη. Οι διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις, οι αμφισβητήσεις του ρόλου της δημιουργήσαν ασάφειες και συγχύσεις, καθώς επηρεάστηκαν από τα ιδεολογικά ρεύματα και τάσεις της εποχής, με αποτέλεσμα να υπάρχουν δυσκολίες στην αποσαφήνιση του όρου, στην αποδοχή ενός κοινού ορισμού, στον προσδιορισμό των στόχων, αρχών και του περιεχομένου της. Η Π.Ε. διαμορφώνει άτομα και κοινωνικές ομάδες με αίσθηση

της περιβαλλοντικής ευθύνης, ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης και δημιουργία περιβαλλοντικού ήθους, χαρακτηριστικά που τελικά θα αποτελέσουν την εκκίνηση για ένα πιο βαθύ και ουσιαστικό μετασχηματισμό της σκέψης και της καθημερινής πρακτικής των ανθρώπων, διαμορφώνοντας νέες σχέσεις μεταξύ κοινωνίας και φυσικού περιβάλλοντος.

Κυβερνητικοί και μη κυβερνητικοί φορείς, απλοί πολίτες, σε τοπικά, περιφερειακά, εθνικά, παγκόσμια επίπεδα συμμετέχουν ενεργά σε διασκέψεις, συνέδρια και ανταλλάσσουν ιδέες και απόψεις, γίνονται φορείς διάδοσης των οικολογικών προβλημάτων, συντελούν στην ευαισθητοποίηση των λαών και στη δεκαετία του '70 συνδέουν την Π.Ε. με την εκπαίδευση γενικά, πρώτα στις Η.Π.Α., αργότερα στην Μ. Βρετανία και λίγο πιο μετά στις Σκανδιναβικές χώρες και στη Γερμανία. Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η συμμετοχή της UNESCO και της U.N.E.P. για την αποσαφήνιση της Π.Ε., την οριοθέτηση των στόχων, των αρχών και του περιεχομένου, καταλήγοντας σε δύο από τους πιο ευρέως αποδεκτούς ορισμούς:

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η διαδικασία αναγνώρισης αξιών και διασαφήνισης εννοιών, ώστε να αναπτυχθούν δεξιότητες και στάσεις αναγκαίες για την κατανόηση και εκτίμηση της αλληλοσυσχέτισης ανθρώπου, πολιτισμού και βιοφυσικού περιβάλλοντος. Απαιτεί δε και πρακτική ενασχόληση παράλληλα με τη λήψη αποφάσεων και τη διαμόρφωση ενός κώδικα συμπεριφοράς για θέματα που αφορούν το περιβάλλον (International Union for the Conservation of Nature το 1970).

Τα κύρια χαρακτηριστικά της Π.Ε. είναι:

Η εκπαίδευση *για το περιβάλλον ή γύρω (about)* από το περιβάλλον που εστιάζει κυρίως σε γνωστικούς στόχους για να κατανοήσουν τη λειτουργία του περιβάλλοντος, χωρίς η άμεση επαφή με αυτό να είναι βασική προϋπόθεση.

Η εκπαίδευση *μέσα ή δια μέσου (in or from and through)* του περιβάλλοντος, το οποίο χρησιμοποιείται σαν πηγή γνώσης και απόκτησης δεξιοτήτων, αξιοποιώντας τη βιωματική εμπειρία, παρατήρηση και διερεύνηση.

Η εκπαίδευση *για χάρη- προς όφελος (for)* του περιβάλλοντος είναι και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που τη διαφοροποιεί από κάθε άλλη εκπαιδευτική διαδικασία. Αποβλέπει στο να καλλιεργήσει αξίες και στάσεις, παραπέμπει σε ένα που να διασφαλίζει ενέργειες και πρακτικές ευνοϊκές για το περιβάλλον.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ

Ως σκοπός της Π.Ε. ορίζεται:

Η διαμόρφωση ενός παγκόσμιου πληθυσμού, που να είναι ενημερωμένος και να ενδιαφέρεται για το περιβάλλον και τα προβλήματά του και να έχει τη γνώση, τις δεξιότητες, τις στάσεις και τη διάθεση να εργάζεται ατομικά και συλλογικά για την επίλυση τρεχόντων περιβαλλοντικών προβλημάτων και πρόληψη νέων (Unesco, 1976).

Οι στόχοι, όπως διατυπώνονται στη χάρτα του Βελιγραδίου το 1975 βοηθούν τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν:

Συνειδητοποίηση και γνώση του περιβάλλοντος και ευαισθητοποίηση ως προς τα προβλήματά του.

Στάσεις και δεξιότητες για ενεργό συμμετοχή στην επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Υπευθυνότητα και συμμετοχή με άμεση εμπλοκή και δραστηριοποίηση για την επίλυση των προβλημάτων του περιβάλλοντος.

Ικανότητα αξιολόγησης των μέτρων που αφορούν το περιβάλλον και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε όλα τα επίπεδα (πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά, αισθητικά).

Κάθε πρόγραμμα Π.Ε. πρέπει να διέπεται από τις εξής αρχές:

Διεπιστημονικότητα ώστε η άποψη για τον κόσμο να είναι ολιστική και να γίνεται κατανοητή η πολυπλοκότητα και η αλληλεπίδραση των επιμέρους στοιχείων.

Δια βίου μάθηση, που να αρχίζει από την προσχολική ηλικία και να συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου.

Ενεργό συμμετοχή και ενθάρρυνση της αναγκαιότητας για συνεργασία σε τοπικά και διεθνή επίπεδα προκειμένου να επιλυθούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα.

Τα σπουδαία περιβαλλοντικά προβλήματα να εξετάζονται με την δέουσα σημασία και να μην παραβλέπονται τα μελλοντικά προβλήματα του πλανήτη.

Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΜΙΑΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ. ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠ/ΣΗ. ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ.

Ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας των σύγχρονων κοινωνιών είναι ένα από τα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει σήμερα η εκπαίδευση. Η πολυπολιτισμικότητα που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες ενισχύεται και εμπλουτίζεται με τη μετάγχιση νέων στοιχείων των οποίων φορείς είναι οι μεταναστευτικές και παλιννοστούσες πληθυσμιακές ομάδες.

Μέχρι σήμερα η ιστορία των εκπαιδευτικών συστημάτων δείχνει ότι η εκπαίδευση είχε ως στόχο κυρίως την εξασφάλιση της ομοιογενοποίησης, της συνοχής του πληθυσμού μιας χώρας μέσα από την κοινή γλώσσα, τη θρησκεία, τις κοινές αξίες. Οι στόχοι των εκπαιδευτικών συστημάτων έχουν ως βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της χώρας. Η εκπαίδευση σε μεγάλο βαθμό επηρεάζεται από συγκεκριμένες εθνοποιητικές λογικές. Μέχρι τώρα οι κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής εφάρμοσαν προγράμματα εκπαίδευσης των μεταναστών που ήταν προσανατολισμένα στο να αφομοιώσουν και να ενσωματώσουν τους μετανάστες στην κοινωνία των χωρών υποδοχής. Οι πολιτικές της αφομοίωσης και της ένταξης - ενσωμάτωσης δεν στάθηκαν ικανές να δώσουν πειστικές απαντήσεις. Διαμορφώθηκαν παιδαγωγικές προτάσεις και προσεγγίσεις την τελευταία εικοσαετία ως απάντηση στα εκπαιδευτικά και κοινωνικά προβλήματα των μεταναστευτικών ομάδων. Τρεις βασικές ιδεολογικές προσεγγίσεις: η πολυπολιτισμική, η αντιρατσιστική και η διαπολιτισμική προσέγγιση κυριαρχούν τόσο στο επίπεδο της επιστημονικής ανάλυσης και αντιπαράθεσης, όσο και στο επίπεδο της εκπαιδευτικής πολιτικής και πρακτικής.

Εδώ θα πρέπει να ορίσουμε εννοιολογικά τους όρους *πολυπολιτισμικός* και *διαπολιτισμικός*. Ο όρος πολυπολιτισμικός δηλώνει μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα και τη διαδικασία εξέλιξης της. Ο όρος διαπολιτισμικός χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια διαλεκτική σχέση, μια δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης, αμοιβαίας αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διαφόρων εθνικών - μεταναστευτικών ομάδων. Η χρήση του όρου διαπολιτισμικός, υπονοεί απαραίτητα την αλληλεπίδραση, την αμοιβαιότητα και την πραγματική αλληλεγγύη. Ο όρος διαπολιτισμικός δίνει σοβαρές προεκτάσεις στην έννοια της αγωγής, και δεν εξαντλεί την κοινωνικοποίηση και την εκπαίδευση του ατόμου στη μετάδοση εμπειριών, γνώσεων και αξιών.

Τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στο διεθνή ακαδημαϊκό χώρο η διαπολιτισμική παιδαγωγική ως νέος κλάδος των επιστημών της Αγωγής συνδέεται αρχικά με την παρουσία μετοίκων (μεταναστών, προσφύγων, παλιννοστούντων) στην επικράτεια κάποιου Εθνικού κράτους και με τις απόπειρες του εκπαιδευτικού συστήματος του εν λόγω κράτους να διευθετήσει με κάποιο τρόπο το ζήτημα της παιδαγωγικής και κοινωνικής ένταξης των μετοίκων και των παιδιών τους.

Ο όρος διαπολιτισμική, ο οποίος είναι κοινός για την παιδαγωγική, την αγωγή και την εκπαίδευση, παραπέμπει στο βασικό στοιχείο αυτής της κατεύθυνσης: στο γεγονός της φορτισμένης με ετερότητα παιδαγωγικής συνάντησης. Η ετερότητα αυτή παραπέμπει κυρίως στις διαφορετικές εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές εντάξεις, σε διαφορετικά «ανήκειν» των μαθητών ενός σχολείου.

Η πρόθεση "δια" στη λέξη διαπολιτισμική παραπέμπει στην κινητικότητα ανάμεσα στα διάφορα μπλοκ ετερότητας, στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στους φορείς διαφορετικών ταυτοτήτων και την πολιτική όσωση που αυτή δυνάμει επιτρέπει. Με την πρόθεση "δια" δηλώνει όχι μόνο το υπαρκτό

γεγονός της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης αλλά κυρίως μια προγραμματική θέση: την παιδαγωγική αρχή πως όταν η αγωγή ασκείται σε περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από ετερότητα, είναι επιθυμητή η αμοιβαία ανίχνευση των μετεχόντων, η τοποθέτηση του υποκειμένου στον πολιτισμικό ρόλο του "άλλου" και η θέαση του κόσμου από αυτή την οπτική γωνία. Η κατανόηση των παραδοχών του "άλλου" και η ελπίδα ότι αυτή θα οδηγήσει σε ένα σύστημα αναφοράς κοινό για τους εμπλεκόμενους στην κοινωνική αλληλεπίδραση.

Η διαπολιτισμική παιδαγωγική ως αναλυτικός κλάδος ασχολείται σε θεωρητικό και εμπειρικό επίπεδο με τη διαδικασία και τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασης υποκειμένων και ομάδων, όταν η αλληλεπίδραση αυτή αφορά παιδαγωγικά πεδία: οικογένεια, σχολείο, ομάδες συνομηλίκων, επαγγελματικό περιβάλλον, μέσα μαζικής επικοινωνίας κ.α.

Η Δ.Α. ενδιαφέρεται για τη συστηματική διερεύνηση της κοινωνικοποίησης του ατόμου που ορίζεται ως διαφορετικός και για τη συγκρότηση της εικόνας του συλλογικού "εγώ" και του συλλογικού "άλλου" μέσα σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Επιχειρεί να περιγράψει και να ερμηνεύσει με πληρότητα την εκπαιδευτική πραγματικότητα που σχετίζεται με τη διαχείριση της ετερότητας, ενώ η χρησιμότητα της έγκειται στην παροχή εξειδικευμένης γνώσης σε όσους ενδιαφέρονται να αποκτήσουν μία αξιόπιστη εικόνα των πραγμάτων.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠ/ΣΗ. ΜΙΑ ΣΧΕΣΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ

Η Διαπολιτισμική Αγωγή (Δ.Α.) και η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε.) ως παιδαγωγικές προσεγγίσεις παρουσιάζουν κοινά δομικά χαρακτηριστικά (Δίτσιου, 2000) και μπορούν να συνεργαστούν ώστε η παιδαγωγική διαδικασία να είναι μια διαδικασία συνεχούς αλληλεπίδρασης μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού. Η Π.Ε. και η Δ.Α. μπορούν να υπηρετήσουν η μία την άλλη, με την συνδυαστική ενεργοποίηση πολλών χαρακτηριστικών τους, όπως αυτά αναφέρθηκαν παραπάνω.

Στις τάξεις υποδοχής, το βάρος δίνεται στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, με στόχο τη βελτίωση της ικανότητας επικοινωνίας των μαθητών στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Είναι όμως κοινά αποδεκτό ότι η γλώσσα μαθαίνεται στο σχολείο μέσα σε πολύ ειδικές μαθησιακές συνθήκες και με ειδικούς συνειρμούς. Όταν οι μαθητές πρέπει κάποια στιγμή να τη χρησιμοποιήσουν σε κάποιο άλλο περιβάλλον, συναντούν δυσκολίες και αναγκάζονται να καταφεύγουν στην άρνηση να μιλήσουν, στη χρήση άλλων επικοινωνιακών μέσων, και στη χειρότερη περίπτωση, στην περιθωριοποίηση (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1997).

Η Π.Ε. προσφέρεται για την ανάπτυξη των αναγκαίων γλωσσικών δεξιοτήτων, συνδέεται με άλλα γνωστικά αντικείμενα του σχολείου και βέβαια ως θέμα και πρακτική ενδιαφέρει τους μαθητές. Άλλωστε τα περιβαλλοντικά ζητήματα διατυπώνονται μέσα σε συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια, αφορούν κοινωνικές μεταβολές και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης.

Η Δ.Α. και η Π.Ε. υποστηρίζουν ότι, για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα της εθνοπολιτισμικής διαφορετικότητας αλλά και της περιβαλλοντικής κρίσης, πρέπει, να είναι σε θέση να φτάσει στις ρίζες των προβλημάτων αυτών, οπότε τα παιδιά με ελεύθερη κρίση, θα μπορούν να τοποθετηθούν απέναντι στα προβλήματα αυτά και να συμμετάσχουν στην προσπάθεια εξάλειψής τους (Δίτσιου, 2000).

Οι εκπαιδευτικοί ως συμμετέχοντες φορείς στην εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να στηρίξουμε ένα πρόγραμμα, στο οποίο χρειάζεται μεταξύ άλλων να συμπεριλαμβάνονται έννοιες και αξίες. Σημαντικός ο ρόλος του δασκάλου, ο οποίος στηριζόμενος σε ένα πάγιο, σύγχρονο και αντικειμενικό σύστημα αξιών, για να καταφέρει τελικά το παιδί όχι μόνο να εσωτερικεύσει τις αρχές, αλλά και να αποκτήσει εσωτερικούς νόμους. Η εκπαίδευση για μια ακόμα φορά παίζει έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην παγκόσμια ιστορία του αιώνα μας. Καλείται να εκπαιδεύσει τους αριανούς πολίτες, να καλλιεργήσει και να αναπτύξει αξίες, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες

όλων και να εξισορροπήσει το σύστημα. Εκπαίδευση, σημαίνει «κάνω το παιδί να σκέφτεται» (Παπάς, 1998), αναπτύσσοντας περισσότερο τις λογικές πεποιθήσεις παρά τις προκαταλήψεις. Σημαίνει ικανοποίηση αναγκών (Α. Maslow, κοινωνικές, συναισθηματικές και ανάγκες αυτοπραγμάτωσης). Σημαίνει ακόμα πως οι αξίες που θα εμπεριέχονται στην εκπ/κή διαδικασία, θα στηρίζουν την πολυπολιτισμική κοινωνία μας, και θα είναι αξίες όπως αυτές της ελευθερίας, της δικαιοσύνης, της ισότητας, της αυτοεκτίμησης, του σεβασμού. Όμως, περιβάλλον και άνθρωπος αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και η σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος είναι σχέση αμφίδρομη και αλληλεπίδρασης γίνεται περισσότερο από αναγκαίο να σταθούμε σε μια βασική παράμετρο, που η εκπαίδευση οφείλει να αναπτύξει, αυτή, της έννοιας του σεβασμού. Πρέπει να δοθεί έμφαση στην φράση μαθαίνω να σέβομαι.

Σέβομαι i) αξίες που αναφέρονται στις σχέσεις με τους ανθρώπους που υπάρχουν γύρω μας, ii) αξίες που αναφέρονται στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπου και πολιτισμικών στοιχείων (ιστορία, ήθη, έθιμα, μνημεία, παραδόσεις), iii) αξίες που αφορούν στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος (φυσικό περιβάλλον, ανθρωπογενές περιβάλλον).

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ως εκπαιδευτική διαδικασία - διδασκαλία, που αντικείμενο της είναι τα περιβάλλοντά μας ως συστήματα - πραγματικότητες με τα χαρακτηριστικά και τις δομές τους, καλλιεργεί και αναδεικνύει την Περιβαλλοντική Παιδεία. Η καλλιέργεια αυτή απορρέει από τη διαδικασία, κατά την οποία μαθητές και δάσκαλοι βρίσκονται σε μία διαρκή αλληλεπίδραση. Αυτή η αλληλεπίδραση πηγάζει από εκείνα τα βάθη, όπου σβήνουν το ατομικό «εγώ» κι «εσύ», το εθνικά «εγώ» κι «εσύ», το θρησκευτικό «εγώ» κι «εσύ», το φυλετικό «εγώ» κι «εσύ», το «εγώ» και η φύση. Όλα τα «εγώ» κι «εσύ» που χωρίζουν τους ανθρώπους. Αναδεικνύεται έτσι η ταυτότητα της ζωής που ενώνει τον κόσμο και καλλιεργούνται οι αξίες που ορίζουν τις ανθρώπινες δράσεις, τις επιλογές και τις αποφάσεις για τον κόσμο και τα πράγματα.

Συνοψίζοντας θα πρέπει να επισημανθεί ότι από την Παγκοσμιοποίηση θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε την αμφίδρομη και πολύπλοκη σχέση του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του. Η εκπαίδευση οφείλει να εστιάσει στην βιώσιμη ανάπτυξη και το σεβασμό της διαφορετικότητας και της ιδιαιτερότητας των πολιτισμικών διαφορών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bosquet, Michel, *Οικολογία και Πολιτική*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1984.

Jim Cummins, David Corson, *Encyclopedia of language and Education*, Vol.5, Bilingual Education.

Μakofske-Karlin, *Τεχνολογία και Παγκόσμια Περιβαλλοντικά Προβλήματα*, Εκδ. ΙΩΝ, 1995.

Α. Αθανασάκης «*Οικοπεριβαλλοντική παιδαγωγική*» εκδ. Χ. Δαρδάνος, Αθήνα 1996.

Βότσης Π., *Οδηγός Οικολογίας*, εκδ. Σαβάλλας, Αθήνα 1992.

Γεωργόπουλος Α., *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998.

Γκόβαρης Χ., *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2001.

Εμκε-Πουλοπούλου, *Προβλήματα Μετανάστευσης Παλιννόστησης*, Αθήνα 1986.

Καΐλα, Μ. κ.ά., *Σύγχρονοι Παιδαγωγικοί Προβληματισμοί*, εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα 2002.

Καστοριάδης Κορνήλιος, *Από την Οικολογία στην αυτονομία*, εκδ. Ράππα, 1981.

Μάρκου Γ. Βασιλειάδου Μ., *Προσεγγίσεις της Πολυπολιτισμικότητας- Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών*, ΥΠΕΠΘ- ΓΓΛΕ, Αθήνα 1996.

Μάρκου Γ., *Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας*, εκδ. ΥΠΕΠΘ - ΓΓΛΕ Αθήνα 1996.

Νικολάου Γ., *Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών μαθητών στο δημοτικό σχολείο*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Παπαναούμ Ζωή. *Περιβάλλον και εκπαίδευση*, εκδ. ΥΠΕΧΩΔΕ, Θεσ/νίκη 1997.

ΥΠΕΠΘ Φ. 818.2/Ζ/4139/1980.

ΥΠΕΧΩΔΕ, *Περιβάλλον και Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, 1997.

Φ.Ε.Κ. 818.2/Z/21/3175/7.9.82.

Φ.Ε.Κ Αρ. φύλλου 1366 τ. Β΄ 18-10-2001.

ΦΕΚ., Ν.2817, 14/3/2000, Άτομα με Ειδικές Ανάγκες - Εκπαίδευση.

ΦΕΚ., τεύχος 1., Ν.2413. αρ. φύλλου. 124, 17/6/1996.

Φίλης Γ., *Η τελευταία πνοή του πλανήτη γη*, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1984.

Φλογοαίτη Ευγενία, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Φύκαρης, Ιωάννης, *Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Αθήνα 1999.